

دانشگاه باقر العلوم

پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

عنوان:

نقد و بررسی تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده آرانی

استاد مشاور:

حجت الاسلام دکتر نجف لک زایی

نگارش و پژوهش:

مهدی درویش منش

1387

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم به:

روح بلند امام خمینی (ره) که با انقلاب اسلامی به حکومت دیکتاتورها در ایران خاتمه بخشید و تقدیم به شهیدانی که با نثار جان خود به تداوم این انقلاب کمک کردند و روح بلند ملکوتی استاد شهید مطهری که نمونه بارز روشنفکری و آزاداندیشی دینی بود.

تشکر و امتنان

از استاد بزرگوار و متواضع جناب آقای دکتر محمد ستوده که در طول انجام این پژوهش کمک‌های فراوانی که به بنده کردند، کمال تشکر و سپاسگذاری را می‌نمایم. همچنین از همسر فداکارم که با صبر و شکیبایی و از خودگذشتگی، فضای آرام و مناسب را برای مطالعه و تحقیق بنده فراهم آوردند قدردانی می‌نمایم.

چکیده

با انتخاب آقای خاتمی بعنوان رئیس جمهور ایران، تنش‌زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی از اولویت خاصی برخوردار گشت، به گونه‌ای که محور سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفت. خاتمی اعلام کرد که این سیاست یک استراتژی برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی است نه یک تاکتیک سیاست تنش‌زدایی، طرح گفتگوی تمدنها و تغیی‌ر لحن و ادبیات آقای خاتمی نسبت به غرب و شعارهایی که وی در زمینه تحول در داخل ایران داد، موجب استقبال کشورهای غربی از این سیاست‌ها شد. گفتگوهای انتقادی که تا آن زمان بین اروپا و ایران برقرار بود، تبدیلی به گفتگوهای سازنده و فراگیری گردید و روابط ایران با کشورهای غربی بهبود چشمگیری یافت و حتی تغیی‌ر لحن برخی مقامات امریکایی را هم در پی داشت.

با توجه به چنین فضای امید می‌رفت که تنش‌ها و مشکلات بین ایران و غرب به سمت حل شدن حرکت کرده و تساوی‌ر جدیدی از سیاست‌ها و راهبردهای طرفین شکل می‌گرفت و آن تصوی‌ر منفی که غرب از سیاست‌های ایران داشت به سمت مثبت شدن و اعتماد سازی حرکت کند. در این بین بیشترین نقش را دی‌پلماسی ایران و اروپا به عهده داشت، مذاکرات مستمر و پی‌اپی و همچنین سفرهای مکرر مقامات دی‌پلماتیک دو طرف، نوی‌د این را می‌داد که فضای تنش‌آلود بین دو طرف به تدریج کم رنگ خواهد شد، اما علی‌رغم این‌که در محیط عملیاتی تحولات مثبتی انجام شد، از جمله این‌که اتحادیه اروپا در صدد تنظیم یک قرارداد همکاری تجاری - اقتصادی گسترده با ایران بود، ولی در محیط ذهنی - روانی تحول و تغیی‌ر چندانی صورت نگرفت و تمام تلاش‌ها منجر به کنترل تنش در کوتاه مدت گردید و اهداف سیاست تنش‌زدایی تحقق پیدا نکرد.

در محیط ذهنی و ادراکی کشورهای غربی بوی‌ژه آمریکا، همچنان بی‌اعتمادی نسبت به سیاست‌های ایران در حد بالایی وجود داشت و حتی طرح‌هایی مانند گفتگوی تمدنها علی‌رغم استقبال جهانی هم نتوانست کمک چندانی در زمینه کاهش این بی‌اعتمادی انجام دهد.

لذا ماهیت و جوهر سیاست خارجی دوجانبه کمتر دستخوش تحول و دگرگونی گردید. علی‌رغم آنهمه مذاکره و تبادل نظر و رفت و آمدهای سیاسی، روابط دو طرف آنقدر شکننده بود که هرگونه رخداد یا پدیده‌ای می‌توانست باعث بروز بحران و تشدید تنش بین طرفین گردد.

نمونه بارز آن، مسئله هسته‌ای ایران بود که به محض مطرح شدن، فضای تنش‌زدایی در روابط دو طرف را به سمت تشدید تنش حرکت داده و نتایجی که تا آن زمان از سیاست تنش‌زدایی بدست آمده بود را از بین برده و حرکت به سمت فضای قبل از این سیاست به تدریج آغاز شد.

فهرست مطالب

11	مقدمه: طرح تحقیق.....
12	الف: طرح موضوع (بیان مسأله).....
12	ب: هدف تحقیق.....
13	ج: ادبیات موضوع.....
13	د: سوال اصلی.....
13	هـ: فرضیه.....
14	و: مفاهیم.....
15	ز: سوالات فرعی:.....
15	ح: مفروضات:.....
15	ط: اهداف پژوهش.....
15	ی: روش تحقیق.....
16	ک: روش گردآوری اطلاعات.....
16	ل: سازماندهی پژوهش.....
17	بخش اول: کلیات وچارچوب نظری.....
18	فصل اول: تنش زدایی و اعتمادسازی در سیاست خارجی.....
19	تعاریف:.....
19	الف- تنش: Tension.....

19	ب - <u>تشنج زدای (تنش زدای) (Détente):</u>
20	الف - <u>سیاست تنش زدای:</u>
20	1- <u>مبتنی بودن سیاست تنش زدای بر همکاری و وابستگی متقابل:</u>
21	2- <u>چگونگی تحقق سیاست تنش زدای:</u>
22	3- <u>گام به گام بودن تنش زدای:</u>
22	4- <u>عوامل و علل آوردن به سیاست تنش زدای:</u>
23	5- <u>مشخصات سیاست تنش زدای:</u>
23	6- <u>شرایط لازم برای موفقیت سیاست تنش زدای:</u>
25	7- <u>تاریخچه تنش زدای:</u>
25	الف - <u>اروپا و سیاست تنش زدای:</u>
26	ب - <u>سیاست تنش زدای در روابط امریکا و شوروی:</u>
28	ب: <u>اعتماد سازی:</u>
28	1- <u>تعریف اعتماد سازی:</u>
29	2- <u>تاریخچه اعتماد سازی:</u>
31	3- <u>ماهیت و خصوصیات اعتماد سازی:</u>

فصل دوم: چارچوب نظری: تصویرسازی و فرایند دیپلماسی .

مقدمه:

تصویرات یا تصویرها: Images

الف - عوامل موثر بر ایجاد تصور و تصویر:

اطلاعات:

ایستارها:

ارزشها:

باورها (اعتقادات):

ایدئولوژیها:

Error! Bookmark not defined......ب- محیط ذهنی - روانی

Error! Bookmark not defined......1- تصویری ذهنی

Error! Bookmark not defined......2- احساس و ادراک

Error! Bookmark not defined......الف- فرایند ادراک

Error! Bookmark not defined......ب- خصوصیات ادراک و تصویری ذهنی ناشی از آن
defined.

Error! Bookmark not defined......1- دیدن جهان با الگوی ذهنی خاص:

Error!.....2- چیزی را راحت تر ادراک می‌کنیم که انتظارش را داریم:

Bookmark not defined.

.....3- اطلاعاتی که با تصویری ذهنی ناهماهنگ هستند غالباً به چشم نمی‌آیند.

Error! Bookmark not defined......

Error! Bookmark not defined......4- نظم و الگوی ذهنی اجتناب ناپذیر است.

defined.

Error! Bookmark not defined......ج- عوامل موثر بر ادراک و تصویری ذهنی

Error! Bookmark not defined......1- فرهنگ عمومی

Error! Bookmark not defined......2- منطق موقعیتی

Error! Bookmark not defined......3- ادراک خوشایندی یا ناخوشایندی

Error! Bookmark not defined......4- مقایسه با موقعیت‌های تاریخی

Error! Bookmark not defined......5- نگاه به تفکر دی‌گران نه تصویری آینه‌ای

defined.

Error!.....د- ارتباط بین ذهن و عین و تأثیر آن در ایجاد تصویری ذهنی درست

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......ه: خطاهای ادراکی

Error!.....3- عوامل بازدارنده از سوگیری‌های شناختی و خطاهای ادراکی

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined......الف- استفاده از فرضیات رقیب:

Error! Bookmark not defined......ب- شفافیت معیار:.....

Error!.....ج- تصور سناریوهای مختلف به جای سناریوی واحد:.....

Bookmark not defined.

Error! Bookmark.....د- کشورها در مورد وضعیت خود مبالغه می‌کنند:.....

not defined.

Error! Bookmark not.....4- ویژگی‌های شخصی‌تی سیاستگذاری خارجی:.....

defined.

Error! Bookmark not defined......ج- دی‌پلماسی و محیط ذهنی روانی.....

Error! Bookmark not defined......1- دی‌پلماسی سنتی:.....

Error! Bookmark not defined......الف- اهمیت دی‌پلماسی.....

Error! Bookmark not defined......ب- اهداف دی‌پلماسی.....

Error! Bookmark not defined......ج- ابزارهای دی‌پلماسی.....

Error! Bookmark not defined......د: قواعد دی‌پلماسی.....

Error! Bookmark not defined......2- دی‌پلماسی عمومی.....

Error! Bookmark not defined......تعریف:.....

Error! Bookmark not defined......الف: روی‌کرد ارتباطات فرهنگی:.....

Error! Bookmark not defined......ب: روی‌کرد ارتباطات بین‌المللی:.....

Error! Bookmark not defined......ج- تماس فرهنگی.....

Error! Bookmark not defined......د- دی‌پلماسی و محیط عملیاتی.....

Error! Bookmark not defined......1- ساختار نظام بین‌المللی.....

Error! Bookmark not defined......2- رخدادهای بین‌المللی.....

Error! Bookmark.....الف- فروپاشی شوروی و پایان جنگ سرد:.....

not defined.

Error! Bookmark not defined......ب- حادثه یازدهم سپتامبر:.....

Error! Bookmark not defined......ج- حمله امریکا به عراق:.....

[Error! Bookmark not defined.](#)..... دستاورد نظری

[Error! Bookmark not defined.](#) بخش دوم: تنش زدایی در سیاست خارجی ج.ا. ایران defined.

[Error! Bookmark not defined.](#)..... فصل اول: تنش زدایی در سیاست خارجی دولت هاشمی

[Error! Bookmark not defined.](#) 1- روند شروع تنش زدایی در سیاست خارجی ایران defined.

[Error! Bookmark not defined.](#) 2- تغییری در معنی و مولفه های صدور انقلاب..

3- ضرورت های تنش زدایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دوران

[Error! Bookmark not defined.](#)..... هاشمی

[Error! Bookmark not defined.](#)..... الف- ضرورت های داخلی

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ب- ضرورت های بین المللی

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ج- ضرورت های منطقه ای

[Error!](#) 4- تنش زدایی و کشورهای حاشیه خلیج فارس در دوران هاشمی Bookmark not defined.

[Error! Bookmark not defined.](#)..... الف: اهمیت خلیج فارس

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ب- اهمیت خلیج فارس برای ایران

[Error!](#)..... ج- عوامل بروز تنش بین ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس

Bookmark not defined.

[Error!](#)..... د- آغاز روند تنش زدایی ایران با کشورهای حاشیه خلیج فارس

Bookmark not defined.

هـ: مواضع ایران در بحران ناشی از جنگ عراق و کویت و تاثیر آن در روابط

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ایران با کشورهای منطقه

[Error!](#)..... و- ایران و امنیت منطقه خلیج فارس بعد از آزاد سازی کویت

Bookmark not defined.

ز- بررسی تنش زدایی با کشورهای حوزه خلیج فارس در دوران هاشمی

[Error! Bookmark not defined.](#).....

[Error! Bookmark not defined.](#) 1- عربستان و سیاست تنش زدایی دولت هاشمی

not defined.

Error! Bookmark not defined...... 2- کویت و سیاست تنش زدایی

Error! Bookmark not defined. 3- تنش زدایی ایران و امارات متحده عربی

defined.

Error!..... 4- تنش زدایی ایران با کشورهای بحرین قطر و عمان

Bookmark not defined.

Error! 5- همکاری ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس در اوپک ....

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... 5- ایران و اروپا در دوران هاشمی

Error! Bookmark not defined. 6- ایران و امریکا، عوامل تنش و اقدامات کاهش دهنده تنش

not defined.

Error! Bookmark not defined...... فصل دوم: تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined. 1- وضعیت کشور در آستانه تشکیل دولت خاتمی

defined.

Error! Bookmark not defined...... مقدمه:

Error! Bookmark not defined...... الف: وضعیت بین المللی

Error! Bookmark not defined...... ب: وضعیت منطقه‌های

Error! Bookmark not defined...... ج: وضعیت داخلی:

Error! Bookmark not defined...... 2- روند تنش زدایی در دوران خاتمی

الف- خصوصیات و ویژگی های تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined......

Error! Bookmark not defined...... 1- واقع گرا بودن

Error! Bookmark not defined...... 2- آرمانخواه و صلح گرا

3- تنش زدایی در خارج مستلزم تغییری در داخل و متناسب با آن است.

Error! Bookmark not defined......

Error!..... 4- تنش زدایی یک استراتژی و راهبرد است نه تاکتیک

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. ب: اهداف سیاست تنش زدایی در دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined. ج: پیامدهای سیاست تنش زدایی دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined. د: گفتگوی تمدنها مکمل و تقویت کننده سیاست تنش زدایی

1- اعلام ایده گفتگوی تمدنها از سوی آقای خاتمی و بیان ویژگی های آن

Error! Bookmark not defined.

2- گفتگوی تمدنها انسان مدارانه، فرهنگی، اصلاح گر و همه جانبه

Bookmark not defined.

3- لوازم تحقق گفتگوی تمدنها

4- گفتگوی تمدنها فصل نویی در سیاست خارجی ج. ا. ایران

Bookmark not defined.

5- واقعه گرای یا آرمانگرای بودن گفتگوی تمدنها

defined.

6- تعامل دو طرفه تنش زدایی و گفتگوی تمدنها

defined.

Error! Bookmark not defined. نکته آخر در باب گفتگوی تمدنها

3- تنش زدایی دولت خاتمی و کشورهای منطقه خلیج فارس

not defined.

الف: اهمیت منطقه خلیج فارس و امنیت آن از دیدگاه دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined.

ب: پیامدهای کنفرانس سران کشورهای اسلامی در تهران بر روابط ایران و

کشورهای منطقه خلیج فارس

ج: روابط ایران و کشورهای حاشیه خلیج فارس بعد از اجلاس تهران

Bookmark not defined.

1- عربستان، کویت، قطر، بحرین و عمان

defined.

2 - ایران و امارات متحده عربی در دوران تنش زدایی..... **Error!**

Bookmark not defined.

د: عدم انعقاد قراردادهای همه جانبه کشورهای منطقه با ایران و انتقاد از تلاش

های هستهای کشورمان..... **Error! Bookmark not defined.**

ه - همکاری و نه ائتلاف..... **Error! Bookmark not defined.**

4- تنش زدایی (ایران و اروپا) در دوره خاتمی. **Error! Bookmark not defined.**

الف - سیاست دو ستونی ایران در قبال اروپا. **Error! Bookmark not defined.**

ب - تلاش برای نهادینه کردن روابط ایران و اتحادیه اروپا..... **Error!**

Bookmark not defined.

ج - خاتمی و سفر به کشورهای مهم اروپایی. **Error! Bookmark not defined.**

د - روابط ایران و اروپا بعد از 11 سپتامبر، **Error! Bookmark not defined.**

ه - مواضع اتحادیه اروپا پی‌رامون محور شرارت بوش. **Error! Bookmark not defined.**

و - حمله امریکابه عراق و تاثیر آن بر روابط ایران و اروپا..... **Error!**

Bookmark not defined.

ز - وابسته کردن همکاری اقتصادی به تغییرات سیاسی. **Error! Bookmark not defined.**

ح - اروپا و برنامه هسته‌ای ایران..... **Error! Bookmark not defined.**

5- روابط ایران و امریکا در دوره آقای خاتمی. **Error! Bookmark not defined.**

الف: عوامل اصلی تی‌رگی روابط امریکا با ایران از دیدگاه امریکا..... **Error!**

Bookmark not defined.

1- تروریسم..... **Error! Bookmark not defined.**

2- سلاحهای کشتار جمعی..... **Error! Bookmark not defined.**

3- حقوق بشر..... **Error! Bookmark not defined.**

4- مخالفت با روند صلح خاورمیانه:..... **Error! Bookmark not defined.**

Error! Bookmark not defined.... ب: تنش زدایی و روابط ایران و آمریکا

Error! Bookmark not defined...... بخش سوم: نقد سیاست خارجی دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined. فصل اول: نقد تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی

Error! Bookmark not defined...... الف: دیپلماسی و تنش زدایی

Error! Bookmark not defined...... 1- دیپلماسی رسمی و تنش زدایی:

Error! Bookmark not defined...... الف: عدم استفاده از قدرت ملی:

Error!..... ب: عدم استفاده مناسب از ریاست بر سازمان کنفرانس اسلامی

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined. ج: عدم توجه به نقش امریکا در مذاکره با اروپا

defined.

Error!..... د: عدم توجه به داشتن اختیارات کافی طرف مذاکره کننده

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... ه: ضمانت اجرایی نداشتن توافقات

Error! Bookmark not defined. و: عدم آشنایی با فرهنگ و زبان طرف مقابل

defined.

Error! Bookmark not defined. ز: عدم استفاده مناسب از ابزارهای دیپلماسی

defined.

Error! Bookmark not defined...... 2- دیپلماسی عمومی و تنش زدایی

Error! Bookmark not defined...... الف: رویکرد ارتباطات فرهنگی

Error! Bookmark not defined...... ب: رویکرد ارتباطات بین المللی

Error! Bookmark not defined...... 3- دیپلماسی و تحول در تصویر ذهنی

Error!..... الف: احساس و ادراک، تصویر ذهنی و تحلیل اطلاعات

Bookmark not defined.

Error! Bookmark not defined...... ب: ایستارها

Error! Bookmark not defined...... ج: باورها و ارزشها

Error! Bookmark not defined...... د - ای‌دئولوژی:

Error! Bookmark not defined...... ب: نقد تنش زدایی با کشورها

Error! Bookmark not defined...... 1- نقد سیاست تنش زدایی و کشورهای خلیج فارس

Error! Bookmark not defined...... 2- نقد سیاست تنش زدایی با اروپا

Error! Bookmark not defined...... 3- نقد تنش زدایی با امریکا

Error! Bookmark not defined...... 4- تشدید تنش و ایجاد بحران در روابط با غرب

Error! Bookmark not defined...... ج- عوامل عدم موفقیت سیاست تنش زدایی

Error! Bookmark not defined...... 1- عوامل داخلی:

Error! Bookmark not defined...... الف: گروه های نفوذ و فشار و مخالفان داخلی

Error! Bookmark not defined...... ب: تعدد نهادها و تشکیلات تاثیر گذار در فرایند تصمیم گیری

Error! Bookmark not defined...... ج: فقدان اجماع نظر نخبگان و تصمیم سازان سیاسی در مورد منافع ملی:

Error! Bookmark not defined...... د: عدم تسلط یافتن گفتمان خاص

Error! Bookmark not defined...... 2- عوامل خارجی

Error! Bookmark not defined...... الف: نقش ساختار نظام بین الملل در عدم موفقیت تنش زدایی ...

Error! Bookmark not defined...... ب: حادثه 11 سپتامبر و حمله امریکا به عراق و تنش زدایی

Error! Bookmark not defined...... فصل دوم: نقد و بررسی گفتگوی تمدنها

Error! Bookmark not defined...... الف: بررسی گفتگوی تمدنها

Error! Bookmark not defined...... ب- عوامل عدم موفقیت گفتگوی تمدنها

Error! Bookmark not defined...... 1- ابهام در مفهوم

2-آرمانگرایی-انه بودن گفتگوی تمدنها و عدم توجه به معادلات قدرت بین

[Error! Bookmark not defined.](#)...المللی و تلاش برای تغییری را این معادلات:

3-عدم توجه به راه کارهای اجرایی گفتگوی تمدنها:

[defined.](#)

4-عدم توافق بر سر عاملان و کارگزاران گفتگو:

[defined.](#)

5-عدم توجه به منافع عینی در گفتگوی تمدنها

[defined.](#)

6-موانع نشانه شناختی گفتگوی تمدنها.....

[Error! Bookmark not defined.](#)..... الف-قرائت های متفاوت

[Error! Bookmark not defined.](#)... ب-ایدئولوژی و خاصیت نشانگی

[Error! Bookmark not defined.](#) ج-غیریت سازی مفرط و غیریت سازی وارونه

[not defined.](#)

[Error! Bookmark not defined.](#) د-تفاوت بتیادی-ن نظام های ارزشی و عقیدتی

[defined.](#)

[Error! Bookmark not defined.](#) ه-جریان آزاد اطلاعات و گفتگوی تمدنها

[defined.](#)

[Error! Bookmark not defined.](#)..... نتیجه گیری

[Error! Bookmark not defined.](#)..... فهرست منابع

[Error! Bookmark not defined.](#)..... الف: کتابها

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ب: نشریات

[Error! Bookmark not defined.](#)..... ج) پایان نامه ها

[Error! Bookmark not defined.](#)..... د) منابع لاتین

مقدمه

طرح تحقیق

الف: طرح موضوع (بیان مسأله)

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از زمان تأسیس نظام جمهوری اسلامی در فروردین 1358 تا پایان ریاست جمهوری آقای خاتمی در سال 1384، تحولات متعددی را سپری کرده است. در دوره دولت موقت و ریاست جمهوری بنی صدر، سیاست گرایش به غرب نمود بیشتری داشت و همین امر باعث تعارض انقلابیون و لیبرالها در صحنه سیاست خارجی شد. با آغاز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران در سال 1359، جنبه‌های تنش، تعارض و تضاد ایران با نظم موجود بویژه سلطه امریکا بر نظام بین‌الملل افزایش یافت. با اتمام جنگ در سال 1367، سیاست خارجی ایران با توجه به شرایط دوران بازسازی در پی رفع تنش‌های بوجود آمده و ایجاد اعتماد در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی برآمد و اعتمادسازی و تنش‌زدایی در سیاست خارجی آقای هاشمی اهمیت ویژه‌ای یافت. با روی کار آمدن آقای خاتمی به عنوان رئیس‌جمهور در سال 1376، تنش‌زدایی اولویت اول سیاست خارجی ایران گردید. آقای خاتمی با طرح گفتگوی تمدن‌ها پویایی خاصی به سیاست خارجی ایران داد و دیپلماسی ایران در مرحله اول به پیشرفت‌هایی دست یافت. اما این سیاست با طرح پرونده هسته‌ای ایران با موانع و چالش‌های مضاعفی مواجه شد به گونه‌ای که به نظر می‌رسد سیاست تنش‌زدایی نتوانسته است به اهداف خود نائل شود، لذا در این رساله در پی بررسی و نقد این سیاست می‌باشیم.

ب: هدف تحقیق

یکی از بحث‌های اساسی سیاست خارجی ایران طی دو دهه گذشته، مربوط به گسترش روابط با کشورهای منطقه و فرا منطقه‌ای بوده است و در این میان نوع سیاست و تعامل ایران نقش موثری را در برقراری رابطه داشته است. از طرفی اتخاذ سیاست تنش‌زدایی به عنوان یک راهبرد در سیاست خارجی در پی تأمین منافع ملی و دستیابی به اهداف سیاست خارجی محسوب می‌شود. لذا بررسی این سیاست

یا راهبرد و شناسایی زمینه‌ها و پیامدهای مثبت و منفی و نقاط ضعف و قوت آن، از اهمیت خاصی برخوردار است و می‌تواند کمک موثری را در تدوین سیاست‌ها و خط و مشی‌های سیاست خارجی داشته باشد.

ج: ادبیات موضوع

تنش‌زدایی به عنوان راهبرد اصلی سیاست خارجی دولت خاتمی، تحت‌الحمایه یک موضوع مستقل در جای‌مورد پژوهش و تحقیق قرار نگرفته است و فقط در برخی از پژوهش‌هایی که به سیاست خارجی جمهوری اسلامی به طور کلی پرداخته‌اند، به عنوان بخشی از پژوهش بیان شده است. در این پژوهش‌ها هم این سیاست کمتر مورد نقد واقع شده و کمتر به موفقیت‌ها و ناکامی‌های آن توجه شده است. آقای علی‌رضا ازغندی در فصل اول کتاب «سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» به موضوع تنش‌زدایی پرداخته است، ولی بیشتر آنرا توصیف کرده و به نقد و بررسی جدی آن نپرداخته است. آقای روح‌الله رضوانی هم در بخشی از کتاب «چارچوبی تحلیلی برای بررسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» به این موضوع اشاراتی دارد، ولی در آنجا هم نقد این سیاست و موانعی که ممکن است باعث عدم موفقیت آن شود بیان نشده است.

آقای بیژن اسدی هم در مقاله‌ای تحت عنوان «ایران و خلیج فارس» به بحث تنش‌زدایی و گفتگوی تمدن‌ها پرداخته، ولی بحث او فقط در مورد این سیاست در سطح منطقه خلیج فارس است. و به مسائل جهانی آن توجهی ندارد. ما در این پژوهش بر آن هستیم، که ضمن اشاره به روند تنش‌زدایی و بررسی آن با توجه به نظریه‌تصویب‌سازی، آن را مورد نقد هم قرار دهیم و موانع موفقیت و کارایی آن را بیان کنیم.

د: سوال اصلی

چرا تنش‌زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی باعث اعتمادسازی و کاهش تنش میان ایران و غرب (اروپا و امریکا) نگردید؟

ه: فرضیه

سیاست خارجی ایران در دوره خاتمی نتوانست باعث ایجاد تغییری در محیط ذهنی — روانی طرفهای مقابل و در نتیجه تصویب‌سازی براساس منافع مشترک از طریق دی‌پلماسی همه‌جانبه گردد.

و: مفاهیم

تصویرسازی، ایستارها، تنش زدایی و دیپلماسی.

تصویرسازی

عبارت است از آنکه افراد بر اساس تصور و تصویری که در ذهن آنها شکل گرفته نسبت به روی داده‌ها کنش و واکنش نشان می‌دهند. در سیاستگذاری خارجی هم سیاستگذاران بر اساس تصویری که از واقعیت دارند سیاست‌های یک کشور را در ارتباط با کشور دی‌گر تنظیم می‌کنند، لذا درک و تصور سیاستمداران از یک وضعیت و موقعیت بسیاریار مهمتر از خود وضعیت و موقعیت می‌باشد. تصور سیاستمداران از وضعیت چه مطابق با واقع و چه مغایر با آن باشد مبنای اصلی تصمیم‌گیری سیاست خارجی محسوب می‌شود.

ایستارها

ایستارها را می‌توان فرضیه‌اتی کلی برای سنجش هدف، واقعیت یا شرایط خاص پنداشت، این ایستارها کم و بیش دوستانه، مطلوب، خطرناک، قابل اعتماد و خصمانه هستند. در هر رابطه بین‌المللی، سیاستگذاران معمولاً به طور ضمنی در چارچوبی از مفروضات برای سنجش دوستی یا دشمنی، اعتماد یا عدم اعتماد، ترس از اطمینان نسبت به حکومتها و مردمان دی‌گر عمل می‌کنند، این ایستارها خودبه‌خود تصور خاصی را به سیاستمداران نسبت به اعمال و واکنش کشورهای دی‌گر ارائه می‌دهد که بر اساس آن تصور، واکنش نشان می‌دهند.

تنش زدایی

تنش زدایی به معنی کاهش اختلافات و منازعات بین دو یا چند کشور در سطح بین‌المللی است، به عبارت دی‌گر تنش زدایی فرایندی است برای تقلیل اختلافات، مناقشات، بحرانها و تشنجات موجود در نظام روابط بین‌الملل، به گونه‌ای که آنها به صورت مسالمت‌آمیز و بدون توسل به زور و خشونت حل و فصل شوند.

دیپلماسی

به مجموعه عناصر ذهنی و عینی، تئوری‌ها، خط و مشی‌ها و دکترین‌های سیاسی کشور کنش‌گر در

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام می باشد

ساحت‌های دوگانه گفتگو و مذاکره با کشور هدف اشاره دارد. این بسته‌بندی در قالب اعمال و رفتار سیاسی ترغیب کننده تهدید کننده در پی ایجاد فضای مناسب گفتگو و مذاکره با کشورهای هدف برای کسب بیشترین امتیازات در قالب کمترین هزینه‌هاست. تا در عرصه تعامل میان منابع و منافع با انجام اقدامات سیاسی مناسب با صرف کمترین منابع، بیشترین منافع را حاصل نماید.

ز: سوالات فرعی:

- 1- محیط ذهنی - روانی در سیاست گذاری خارجی و تصمیم گیری چه نقشی دارد؟
- 2- مفهوم اعتماد سازی و تنش زدایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران چیست؟
- 3- جایگاه و نقش تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی کدام است؟
- 4- موانع تصویب سازی و اعتماد سازی مشترک میان ایران و غرب (امریکا و اروپا) در دوره خاتمی کدام است؟

ح: مفروضات:

تنش زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی علی‌رغم پیشرفت‌های اولیه نتوانست به اهداف خود دست یابد.

ط: اهداف پژوهش

مطالعه و بررسی سیاست تنش زدایی در دوره آقای خاتمی به منظور شناسایی نقاط قوت و ضعف آن و ارائه پیشنهادها لازم جهت تقویت زمینه‌های اعتماد سازی میان ایران و طرفهای مقابل می‌باشد.

ی: روش تحقیق

در این پژوهش تلاش شده است براساس چارچوب نظری تصویب سازی و فرایند دیپلماسی به نقد و بررسی سیاست تنش زدایی پرداخته شود. عوامل موثر بر ایجاد و شکل‌گیری تصویر ذهنی و محیط ذهنی - روانی و شرایط لازم برای تغیری در این تصویر و محیط بیان شده و سعی شده است تلاش‌های دولت خاتمی برای تأثیرگذاری بر این عوامل و شرایط مورد بررسی قرار گرفته و موفقیت‌ها و ناکامی‌های آن سنجیده شود.

ک: روش گردآوری اطلاعات

کتابخانه‌ای

ل: سازماندهی پژوهش

این پژوهش شامل سه بخش و هر بخش به دو فصل تقسیم می‌شود.

بخش اول کلیات و چارچوب نظری است که در فصل اول آن کلیات که شامل تنش‌زدایی و اعتماد سازی در سیاست خارجی است، مورد بحث قرار گرفته و در فصل دوم آن چارچوب نظر که شامل تصویری سازی و فرایند دی‌پلماسی است بحث و بررسی می‌شود.

بخش دوم روند سیاست تنش‌زدایی در جمهوری اسلامی ایران را بحث می‌کند، که در فصل اول به سیاست تنش‌زدایی در دوره آقای هاشمی نسبت به کشورهای منطقه خلیج فارس، اروپا و امریکا اشاره می‌شود و در فصل دوم سیاست تنش‌زدایی آقای خاتمی نسبت به این کشورها و گفتگوی تمدن‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

بخش سوم هم به نقد سیاست خارجی دولت خاتمی پرداخته که در فصل اول آن نقد تنش‌زدایی در سیاست خارجی دولت خاتمی و در فصل دوم آن نقد گفتگوی تمدن‌ها در سیاست خارجی دولت خاتمی با استفاده از عوامل موثر بر ایجاد تصویری ذهنی و محیط ذهنی - روانی بحث می‌شود.

بخش اول:

کلیات و چارچوب نظری

فصل اول:

تنش زدایی و اعتمادسازی در سیاست خارجی

تعاریف:

تنش زدایی: برای تعریف تنش زدایی، ابتدا باید به تعریف واژه تنش پرداخت.

الف- تنش: Tension

کشمکش های پنهان، تعارض، تخالف یا وضعی در مناسبات دو کشور، دو گروه یا بین افراد که امکان دارد به قطع روابط آنها بی‌نجامد.¹

واژه تنش به مجموعه‌ای از ایستارها و تمایلاتی چون عدم اعتماد و سوء ظن مربوط می‌شود که مردم و سیاستگذاران در قبال طرفهای دی‌گر دارند. تنش‌ها به خودی خود، موجب اختلاف نمی‌گردند، بلکه تنها طرف‌ها را آماده می‌سازند تا در صورت تلاش برای دستیابی به اهداف ناسازگار، رفتاری مبتنی بر اختلاف در پیش گرفته یا از خودشان نشان دهند.²

ب - تنش زدایی (تنش زدایی): Détente

1- واژه فرانسوی است به معنی تخفیف تنش بین دولت‌ها یا پایان دوران تیرگی روابط و برطرف کردن اختلافها، نه از طریق زور، تهدید و یا شمشیر کشیدن روی یکدیگر، بلکه از طریق مسالمت آمیز و نشستن دور میز مذاکره.

2- از بین بردن یا کاهش خصومت بین دولتهای معاهد پیمان ناتو و پیمان و رشو و نزدیکی شدن آنها به یکدیگر. این اصطلاح از دهه 1960 در عرف بین‌المللی و به ویژه در روابط امریکا و شوروی رایج شد.³

1 - علی، آقا بخشی، مینو، افشار زاده، فرهنگ علوم سیاسی، تهران: چاپار، 1379، ص 675

2 - عباس، کاکاوند، نقدی بر سیاست تنش زدایی، نشریه جام هفته شماره 115

3 - علی آقابخشی و مینو افشار زاده، همان، ص 176

الف- سیاست تنش زدایی:

سیاست تنش زدایی به معنی کاهش اختلافات و منازعات بین دو یا چند کشور در سطح بین المللی است، به عبارت دیگر تنش زدایی یا دتانت فرایندی است برای تقلیل اختلافات، مناقشات، بحرانها و تشنجات موجود در نظام روابط بین الملل، به گونه‌ای که آنها به صورت مسالمت آمیز و بدون توسل به زور و خشونت حل و فصل شوند.

سیاست تنش زدایی به دنبال شناسایی وضع موجود و قبول ضرورت نظم دادن به تعارضهای غیر نظامی در یک توازن صلح آمیز در روابط با زی‌گران نظام بین الملل است. تنش زدایی در تئوری و عمل به معنی پایان دوره تیرگی روابط و ایجاد تفاهم از طریق گفتگو می‌باشد، که زمینه تحکیم روابط بین کشورها را بر اساس اصل همزیستی مسالمت آمیز فراهم می‌سازد. این واژه به معنای وضع و حالتی که عناصری از همگرایی و محدود سازی را در بر می‌گیرد نیز به کار رفته است. البته به معنای پایان یافتن اساسی اختلافات و عادی سازی نیست. تنش زدایی مستلزم تفاهم و خویشتن داری بیشتر نسبت به یکدیگر است. به این ترتیب روندی نظم دهنده و تاثیر گذار و آینده نگر است. تنش زدایی می‌تواند در برگیرنده سیاست حفظ توازن قوا و یا شامل عناصر اجتماعی و اقتصادی مشخصی باشد و نیز می‌تواند همزمان با تاکید بر ضرورت های سیاست خارجی در صدد دگرگونی در دی‌گر کشورها، در جهت حرکت به سوی جامعه ای دال و مطلوب بوده و همچنین می‌تواند خواستار حفظ وضع موجود یا تغییری در وضع موجود باشد. تنش زدایی روندی است که دگرگونی های جامعه بین المللی را از مرحله تخاصم به سوی همبستگی توضیح می‌دهد و عصر مذاکرات و برخوردهای مسالمت آمیز را در چارچوب همکاری مشترک و صلح آمیز به تصویب می‌کشد.^۴

1- مبتنی بودن سیاست تنش زدایی بر همکاری و وابستگی متقابل.

تنش زدایی از نوع سیاست اقناعی است که مبتنی بر منطق همکاری، وابستگی متقابل و فرآیندهای سیاسی مانند دی‌پلماسی، معاهدات، مذاکرات، چانه زنی، مصالح، همکاری اقتصادی و رقابت در قالب قواعد پذیری رفته شده می‌باشد. وحدت گفتمان و تفاهم بین المللی برای دستیابی به تنش زدایی و نهایی تأ صلح و امنیت بین المللی ضروری و لازم است. چون کشورها در صورتی می‌توانند به کاهش تشنجات بین خود

- علی، خداوردی، تنش زدایی اصول و اهداف، *روزنامه رسالت*، 10/6/1379 4

دست یابند، که اولاً گفتمان و پارادایم واحدی بر آنها حاکم باشد و ثانیاً، در آن با پیروی از منطق مفاهیم به تفاهم مشترک برسند. در نتیجه تنش زدایی بین دو کشوری که هیچ گونه تفاهمی نداشته و گفتمان متفاوتی نیز بر سیاستها و رفتارهای آنها حاکم است، اگر غیر ممکن نباشد بسیار سخت و مشکل است.⁵

2- چگونگی تحقق سیاست تنش زدایی

تنش زدایی به مثابه یکی از مهمترین اصول در روابط بین الملل با توسل به شیوه های مسالمت آمیز و نوسازی روانی در سطح بین المللی و فعال کردن دیپلماسی از طریق گفتگوی دو جانبه و چند جانبه امکان پذیر است. تنش زدایی ضمن تاکید بر وجود نظامهای سیاسی، اقتصادی و ای‌دئولوژیکی متضاد، با بهره گیری از ضرورت تامین امنیت منطقه‌ای و جهانی معتقد است که؛ نباید اجازه داد اختلافات ای‌دئولوژیکی و سلیقه های سیاسی بر روابط میان کشورها تاثیر بگذارد.⁶ تنش زدایی، اعم از اینکه در اصل صرفاً تاکتیکی جهت ادامه حالت مخاصمه ی جنگ سرد، از طریق روش های غیر نظامی بوده یا نبوده باشد، از جنگ جهانی دوم تا کنون، چه در ماهیت و چه در شکل ظاهری خود دستخوش تغییری راتی بسیار گشته است، در عین حال هم از جنبه مفهومی و هم از بعد کار کردی از اصول زیر پیروی نموده است.

الف- اعتماد سازی: یعنی استفاده از مجموعه وسایلی که با آن سوء تفاهم های انباشه شده در ذهن دولتها پاک و زدوده شده و جای خود را به اعتماد متقابل دهد.

ب- ضرورت جلوگیری از درگیری.

ج- نیاز اجتناب ناپذیری طرفین به خویشتن داری.

د- محکوم کردن تلاش های که از بحرانها به منظور دستیابی به امتیازات یک جانبه استفاده می کند.

ه- صرف نظر کردن از ادعای برتری جویی.⁷

و- اعلان آمادگی طرفین به اجرای اصول همکاری متقابل جهت تحکیم روابط دراز مدت.

- محمد رضا، تاجیک، **سیاست خارجی، عرصه فقدان تصمیم و تدبیر**، تهران: فرنگ گفتمان، 1383، ص 188

- علیرضا، ازغندی، **تنش زدایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه سیاست خارجی**، سال سیزدهم، زمستان 6 1378، ص 1037

- علی، خداوردی، همان 7

- ز- آمادگی جهت همزیستی مسالمت آمیز در تحمل هر نوع شرایط سخت، جهت تحقق این ایده.
- ح- پذیرش کثرت گرای سیاسی و اقتصادی.¹

3- گام به گام بودن تنش زدایی

در اجرا و اعمال سیاست تنش زدایی در عرصه سیاست خارجی، معمولاً کشورها از منطق تسری پیروی می کنند. بدین معنا که آنان برای کاهش تنش ها در حوزه های نظامی و سیاسی، تنش زدایی را از موضوعات و حوزه های حساسیت کمتری دارند شروع می کنند با این وجود، ممکن است کشورها با توجه به شرایط داخلی، افکار عمومی و وضعیت نظام بین الملل حتی تنش زدایی را از موضوعات حاد آغاز کنند، اما تاریخ روابط بین الملل نشان می دهد که تنش زدایی فرایندی تدریجی و گام به گام است که کشورها از مسائل فرهنگی و اقتصادی شروع می کنند تا به تنش زدایی در عرصه سیاست و امنیت برسند.

4- عوامل و علل آوردن به سیاست تنش زدایی

- عوامل زیر می توانند به عنوان مهمترین عوامل روی آوردن به سیاست تنش زدایی باشند.
- الف- افزایش هزینه های جنگ و خشونت.
  - ب- گسترش قدرت تخریب سلاح های جنگی
  - ج- وابستگی متقابل اقتصادی.
  - د- تغییری و تحول در ماهیت و گفتمان قدرت.
  - هـ- تغییری در ساختار قدرت در سطح بین المللی.
  - و- تغییری و تعدیل گرایشات ای دئولوژی ک.
  - ز- شیوع جهانی شدن یک نوع نظام سیاسی و اقتصادی خاص.
- همچنین تغییری رنجبران، تصمیم گیرندگان، نیازها و مطالبات مردم، تقاضاها و فشارهای گروه های ذی نفع و احزاب و تحولات اقتصادی را می توان از عوامل روی آوردن به سیاست تنش زدایی ذکر کرد.⁴

-علی، خداوردی، همان 8

- محمد رضا، تاجیک، همان ص 187 9

5- مشخصات سیاست تنش زدایی

سیاست تنش زدایی دارای مشخصات و ویژگی‌هایی است که آن را مشخص کرده و از سایر سیاست‌ها جدا می‌کند. این ویژگی‌ها بیشتر جنبه روانی داشته و برای برطرف کردن تخاصم و دشمنی‌هاست. این ویژگی‌ها عبارتند از:

الف- تنش زدایی در تئوری و عمل به معنا و مفهوم خاتمه دادن تی‌رگی روابط و ایجاد تفاهم از طریق بحث و گفتگو می‌باشد. بر این اساس، تنش زدایی یک راه حل نهایی به منظور رفع تنش‌ها نیست، بلکه یک حالت بی‌نابینی است که در برگیرنده عناصری از همگرایی و واگرایی می‌باشد.

ب- در تنش زدایی ملاحظات ای‌دئولوژیکی متعارض که به تشدید رقابت کمک می‌کنند به تدریج اعتبار خود را از دست می‌دهند و اشتراک منافع سیاسی، اقتصادی و نظامی جای آن را می‌گیرد.

ج- در تنش زدایی، خویشتن‌داری بیشتری نسبت به نظام سیاسی و اجتماعی طرف مقابل مشاهده می‌شود.

د- در تنش زدایی، ضمن اینکه طرفین در دفاع از اصول و مواضع اساسی خود کوتاه نمی‌آیند، قابلیت انعطاف تاکتیکی، آمادگی برای سازش‌های مورد قبول طرفین، سمت‌گیری به سوی گفتگو و حسن تفاهم به جای رویارویی را از خود نشان می‌دهند.

ه- تنش زدایی متضمن پذیرش این واقعیت است که مسئولیت مشکلات موجود بر دوش کشورهای مختلف قرار دارد.

و- تنش زدایی می‌تواند زمینه استفاده از تسهیلات بین‌المللی و نیز مطرح شدن یک کشور در دنیا و پیدا کردن جایگاه شایسته در عرصه روابط بین‌المللی فراهم آورد.¹⁰

6- شرایط لازم برای موفقیت سیاست تنش زدایی:

تنش زدایی بیشتر جنبه روانی و روحی دارد تا جنبه فیزیکی و مادی. برای تحقق این سیاست و رسیدن به اهداف مورد نظر، ناگزیر باید سیاستمداران به عوامل و وسایل رسیدن به اهداف این سیاست توجه ویژه کنند. بدون مهیا بودن شرایط لازم برای پیگیری این سیاست و بدون توجه به ظرافت‌های موجود در این سیاست، رسیدن به اهداف مورد نظر دشوار بوده و گاهی نتیجه عکس می‌دهد.

10 - علی، خداوردی، همان 10

در برخی موارد هم بدلیل عدم شناخت کافی، نه تنها نتیجه و منفعتی از آن بدست نمی‌آید، بلکه باعث از دست دادن منافع هم می‌شود، لذا باید برای پیشبرد سیاست تنش زدایی، به موارد زیر دقت و توجه داشت.

الف- تنش زدایی بدون توجه به قدرت ملی و افزایش آن و بدون توجه به شاخصه های اساسی سیاست خارجی، تنش زدایی از موضع ضعف است و هیچ‌گاه برای هیچ کشوری نتیجه موثری نخواهد داشت.^{۱۱}

مورگنتا در اثر معروف خود «سیاست میان ملت‌ها» می‌نویسد: که واقعیت این است که صلح میان دو ابر قدرت ناشی از تنش زدایی نبوده بلکه موازنه وحشت هسته ای، صلح را حفظ کرده است. این موازنه محدودیتهای موثری در سیاست خارجی هر دو ابر قدرت فراهم آورده است. بنابراین اگر بگوییم که امکان تنش زدایی، خود ناشی از همین موازنه بوده است دور از ذهن نیست. بدین ترتیب تنش زدایی زمینه را برای صلح فراهم نساخته است بلکه موازنه هسته‌ای است که هم تنش زدایی و هم صلح را امکان پذیر نموده است.^{۱۲}

ب- تنش زدایی یک خیابان یک طرفه نیست، که یک طرف بخواهد به سود خود از آن استفاده کند، موفقیت تنش زدایی نیازمند حسن نیت و اراده قوی و اعتماد طرفین می‌باشد.

ج- نحوه برداشت طرفین از تنش زدایی، در پیروزی و یا شکست آن بسیار موثر است.
د- عدم توازن ارزش های ایدئولوژیکی، توافق شکننده و یا حتی دگرگونی در سیاستمداران رده بالا، می‌تواند باعث ناکامی سیاست تنش زدایی می‌شود.

ه- هر قدر دامنه سیاست تنش زدایی گسترده تر باشد، امکان موفقیت آن بیشتر است.^{۱۳}
و سرانجام اینکه نباید دچار این تصور اشتباه شد، که می‌توان تمام کشمکش های بین المللی را تنها از طریق تنش زدایی، تفاهم بین المللی و ایجاد اعتماد متقابل و گفتگو از بیان برداشت. چرا که تاریخ نشان داده جنگ های بزرگ، تنها بدلیل وجود سوء تفاهمات اتفاق نیفتاده اند، بلکه عمده این

---

۱۱ - علی، خداوردی، همان 11

۱۲ - مورگنتا، همان ص 580-581

۱۳ - علی، خداوردی، همان 13

جنگ‌ها بر سر اهداف واقعی بوده است.^{۱۴}

ولی تنش زدایی می‌تواند با استفاده از گفتگو و مفاهمه، بسیاری از سوء تفاهمات و اختلافات بین کشورها را تا اندازه‌ای حل کرده و زمی‌نه را برای اقدامات بعدی فراهم آورد. زی‌را بدون تنش زدایی و رفع تنش و مخاصمه، کشورها نمی‌توانند به هم نزدیکی شده و مسائل فی‌ما بین خود را حل کرده و در زمی‌نه های دی‌گر باهم ارتباط برقرار کنند. بدون تنش زدایی دسترسی به منافعی که می‌توان از طریق ارتباط با کشورها به دست آورد امکان‌پذیر نیست.

7- تاریخچه تنش زدایی:

اگر چه اصطلاح تنش زدایی در دهه 1960 در صفحه روابط بین الملل و در ارتباط با رابطه امریکا و شوروی مطرح و رایج شد، ولی قبل از آن هم برخی از کشورها برای حل مسائل و اختلافات فی‌ما بین خود به این سیاست روی می‌آوردند، خصوصاً بعد از جنگ جهانی دوم اساس روابط کشورها در نظام جهانی بر اساس تنش زدایی، همزیستی و همکاری شکل گرفت.

الف- اروپا و سیاست تنش زدایی

کشورهای اروپایی بعد از جنگ جهانی دوم، آینده خود را در گروهی تنش زدایی و توسعه همکاری میان خود تشخیص دادند. زی‌ر آنها در بازنگری به گذشته خود به ویژه اثرات و نتایج دو جنگ جهانی که طی یک نسل جوامعشان را دچار مصائب و مشکلات بس اندوه بار ساخته بود، دریافتند که در پی این حوادث اروپا بازنده اصلی بوده است، چه آنها نه تنها اهمیت و اعتبار سیاسی و اقتصادی اولیه خود را در نظام بین المللی به نفع دو ابر قدرت وقت از دست دادند بلکه برای بازسازی و توسعه اقتصادی خود از سویی و تامین امنیت از سوی دی‌گر، وابسته به کمکها و حمایت از امریکا شدند. از این رو برای پایان دادن به این وضعیت و تثبیت آینده خود بر آن شدند، که کشورهای عمده این قاره با اتخاذ سیاسی تنش زدایی، اختلافات دیرینه خود را پشت سر گذاشته و راه همکاری و همگرایی را برای ایجاد اروپایی واحد در پیش بگی‌رند.^{۱۵}

14 - همان 14

15 - داوود، باوند، *نگرشی گذرا بر سیاست خارجی دولت خاتمی نویدها و زندها* ص 121، *سیاست خارجی دولت خاتمی از 1380 منتظر صاحب‌نظران*، مهدی ذاکریان، تهران: همشهری 1380

پس از آنکه همگرایی منطقه‌ای در اروپا در پرتو سیاست تشنج زدایی و بهره‌گیری از اشتراکات تاریخی و فرهنگی گذشته، قرین موفقیت گردید، روند همگرایی منطقه‌ای مد نظر بسیاری از کشورهای مناطق مختلف قرار گرفت. در این رابطه همگرایی در مناطقی موفقیت آمیز شد، که قبل از هر چیز کشورهای عضو با اتخاذ سیاست تنش زدایی به اختلافات دیرینه خود پایان دادند. این در حالی است که در اتحادیه‌های منطقه‌ای که رقابت مسالمت آمیز جای خود را به خصومت و تنش آفرینی داده، جز عناوین ظاهری، واقعی‌تی از همکاری برای همگرایی به چشم نمی‌خورد.^{۱۶}

ب- سیاست تنش زدایی در روابط امریکا و شوروی

پس از پایان جنگ جهانی، ایالات متحده امریکا به عنوان تنها برنده واقعی جنگ و بزرگترین قدرت اقتصادی و نظامی جهان، وارد صحنه بین‌الملل شد و با برخورداری از نیروی هسته‌ای توانست تا اوایل دهه 60 باز دارندگی یک جانبه را اجرا نماید. اتحاد جماهیر شوروی و نیز هر چند که هم به لحاظ نظامی و هم اقتصادی توانایی رویارویی با امریکا را نداشت، ولی بتدریج با طرح تولید موشک‌های دور برد و دستیابی به بمب‌های هسته‌ای توانست به انحصار هسته‌ای امریکا خاتمه ببخشد و توازن نسبی با این کشور به وجود آورد. پایان انحصار هسته‌ای امریکا و پیشدستی شوروی در تولید و استفاده از سلاح‌های ماهواره‌ای موقعیت برجسته نظامی امریکا را شدیداً به خطر انداخته بود.^{۱۷}

در این بین نوعی موازنه وحشت در رابطه بین دو ابر قدرت سایه افکند، که گویای این واقعیت بود که در یک جنگ هسته‌ای که ماهیت خود انتحاری دارد غالب و مغلوبی وجود نخواهد داشت.^{۱۸} علاوه بر این امریکا و سالهای پس از جنگ، نتوانسته بود از درگیری در جنگ کره و بحرانهای کانال سوئز، برلین و مجارستان به نفع خود استفاده کند و از نفوذ کمونسم در کشورهای جهان سوم جلوگیری به عمل آورد، به همین دلیل امریکایی‌ها با طرح راهبرد پاسخ انعطاف پذیر در بحبویه بحران موشکی کوبا این تصور را به وجود آوردند که از یک رویارویی مستقیم با شوروی پرهیز کنند.^{۱۹}

- داود، باوند، همان، ص 123 16

- علیرضا، از غندی، همان، ص 1038 17

- داود، باوند، همان، ص 125 18

- علیرضا، از غندی، همان، ص 1039 19

بنابراین روی آوردن به تنش زدایی به منزله تنها راه عقلانی برای جلوگیری از برخورد مستقیم بین دو ابر قدرت، مطرح گردید و تنش زدایی با دتانت به عنوان مقتضای منطقی «نظام باز دارنده» و دو رویه از یک واقعیت گریزناپذیر تلقی گردید. بحران موشکی کوبا ضمن اینکه به نظام دو قطبی و باز دارندگی یک جانبه خاتمه بخشید، دوران جدیدی از همبستگی و تفاهم در روابط بین الملل را که به دوران تنش زدایی معروف است موجب گردید. در واقع آگاهی از قدرت فوق العاده نظامی شوروی در اوایل دهه 60 باعث شد که امریکایی‌ها به چنین تحولی تن دهند و در روابط خود با شوروی تغییری راتی را بدون جنجال بپذیرند. «نیکسون»، «فورد» و «کی‌سی‌نجر» طراحان سیاست خارجی امریکا و «برژنف» و «گرومی‌کو» طراحان سیاست خارجی شوروی، از چهره‌های برجسته دوران تنش زدایی در روابط امریکا و شوروی بودند.^{۲۰}

سیاست تنش زدایی هر چند به صورت نسبی به جنگ سرد خاتمه بخشید، ولی گزینش‌های سیاست خارجی را دشوارتر کرد و کشورهای اروپایی و جهان سوم را با آسیب پذیری بیشتری همراه ساخت.

با درگیر شدن ایالات متحده امریکا در جنگ ویتنام که به شکست نظامی این کشور انجامید، و رسوایی واترگیت، امریکا حیثیت بین المللی و برتری نظامی خود را از دست داد. شناسایی رسمی چین کمونیست و عقد قرار داد سال با شوروی، ضعف سیاسی و نظامی امریکا را به نحو بارزی به نمایش گذارد. در مقابل، اتحاد شوروی با دست یابی به پیشرفته‌ترین فن آوری و برتری بر آبهای بین المللی به قدرتی جهانی تبدیل شده بود. در عین حال عقب ماندگی‌های صنعتی و اقتصاد داخلی، سلطه طلبی راهبردی شوروی را تحت شعاع قرار داده بود. بی اعتباری امریکا در صحنه جهانی و توانمندی اقتصادی و صنعتی داخلی این کشور از یک سو و ضعف اقتصادی داخلی شوروی و اعتبار بین المللی این کشور از سوی دیگر توازن در روابط امریکا و شوروی بوجود آورده بود. کافی بود که امریکا با کسب وجهه بین المللی این تعادل را به نفع خود به هم بزند.^{۲۱}

به قدرت رسیدن ریگان در امریکا و طرح دفاع راهبردی معروف به جنگ ستارگان توسط وی و

- علی، خداوردی، همان 20

- علیرضا، ازغندی، همان، ص 1039 21

روی کار آمدن رهبرانی مانند گورباچف در شوروی که بدنبال ای جاد اصلاحات در این کشور بوده و می خواستند توان اقتصاد داخلی شوروی را تقویت کنند، سبب شد که این دو کشور وارد مرحله جدیدی از روابط و تعاملات گردند. در این زمان امری که بی شتر از موضع قدرت و شوروی بی شتر از موضع ضعف وارد شد. زی را شوروی برای پی شبرد اقتصاد داخلی خود نی از منند تعامل با غرب بود و امری که هم برای بدست آوردن وجهه خود نی از منند کاهش درگیری با شوروی بود. این روند تا زمان فروپاشی شوروی، با فراز و نشیب های همچنان ادامه یافت. گاه تنش بین آنها کم رنگ و گاهی پر رنگ می گردید. با فروپاشی شوروی امری که به عنوان ی گانه قدرت برتر جهانی مطرح گردید و لذا تنش زدای از حوزه روابط شرق و غرب خارج شد. زی را دی گر عنصر اساسی شرق که برای غرب و امری که تنش ای جاد می کرد از میان رفته بود و جای گزین چندان هم برای خود بر جای نگذاشته بود. روسیه به عنوان بزرگترین کشور باقی مانده از امپراطوری شوروی هم نه تنها برای غرب مشکل چندان ای جاد نمی کرد بلکه در عمل سعی کرد به غرب نزدیکی تر شود.

با فروپاشی شوروی، بسیاری از کشورها از حوزه نفوذ و انحصار دو ابر قدرت خارج شدند و به سمت سیاست مستقل حرکت کردند. برخی از کشورها برای پشبرد سیاست های مستقل خود، نی از داشتند که به سمت سیاست تنش زدای با کشورهای دی گر روی آورند. زی را روابط شرق و غرب تنش های را بین کشورهای مختلف بوجود آورده بود. کشورها برای رسیدن به اهداف و منافع خود ناگزیر به تعامل و همکاری با سایر کشورها بودند، که این تعامل بدون تنش زدای امکان نداشت.

لذا تنش زدای به عنوان ی اصطلاح عام در روابط بین الملل مطرح شده، که توضیح دهنده سیاست خارجی بسیاری از کشورها می باشد و دی گر منحصر به ی روابط خاص (شرق و غرب) نمی باشد.

ب: اعتماد سازی

1- تعریف اعتماد سازی

بر اساس تعریفی که فرهنگ «وبستر» ارائه می دهد، اعتماد یعنی اطمینان فکری یا اعتقاد شدیدی به قابل اطمینان بودن دی گری و یا به صداقت و واقعیت ی ک حقیقت. ی کی از معروفترین تعاریفی که در خصوص اقدامات اعتماد سازی ارائه شده است توسط «جان هوست» و «کارن ملندر» صورت گرفته است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقر العلوم علیه السلام می باشد

بر اساس این تعریف اعتماد سازی گواه معتبر از فقدان تهدیدات مخاطره انگیز است. همچنین برخی معتقدند اقدامات اعتماد سازی ممکن است به عنوان اقدامات سیاسی تعریف گردد که جهت افزایش اطمینان، در هیئت های دفاعی نیروهای نظامی صورت می پذیرد. هدف نهایی این اقدامات، درحقیقت خود اطمینان است که باعث استحکام امنیت کشورها می شود.^{۲۲}

اقدامهای اعتماد سازی؛ به معنی حذف علل تنش های موجود بین کشورهای منطقه، تعبیر شده است که نتیجه آن به تقویت صلح و امنیت جهان و همچنین به افزایش ثبات و امنیت منطقه، کمک می نماید.^{۲۳}

اعتماد سازی به عنوان یک فرآیند تدریجی، علاوه بر گسترش دادن تعریف امنیت فراسوی دغدغه های سنتی نظامی که شامل نگرانی های اجتماعی، اقتصادی و محیطی می شود برای عمق بخشیدن به فهم امنیت متقابل تلاش می کند، و در پی ایجاد ابزارهای برای چالش با مخاطرات نو ظهور، غلبه بر سوء ظن های شکل دهنده خطرات سیاسی و رفع موانع تحصیل منافع قومی می باشد.^{۲۴}

2- تاریخچه اعتماد سازی

اقدامات اعتماد سازی و متعاقب آن اقدامات اعتماد و امنیت سازی، که در ابتدا در حوزه اروپایی و ابر قدرتها به کار رفت، در حقیقت هراس متقابل دو طرفه را مخاطب و تشدید ناخواسته و غیر عمدی آن را بیان می داشت. به عبارتی دیگر این مسئله نگرانی را مد نظر داشت، که ناشی از افزایش سوء ظن و عدم درک متقابل ناشی می گردید که می توانست منجر به منازعه و درگیری نظامی گردد. اولین سنگ بنای اعتماد سازی دو جانبه در اواخر 1950 و اوایل دهه 60 میان ابر قدرتها گذاشته شد. «خط سرخ» تلفن مستقیم میان روسای جمهور دو ابر قدرت که بدنبال بحران موشکی کوبا در میان مسکو و واشنگتن برقرار گردید امید تازه ای را در مورد اعتماد سازی به وجود آورد. به طور کلی بعد از این جریانات اعتماد سازی سه مرحله ی سه دوره را پشت سر گذاشته است که

-طاهره، ابراهیمی فر، *الگوهای اعتماد سازی در منطقه خلیج فارس*، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی 1381 ص 89

- جواد، نوروزوند، جایگاه اعتماد سازی در تامین امنیت منطقه ای ایران، *روزنامه صدای عدالت* 81/11/21

-احمد، فراهانی، تنش زدایی در سیاست خارجی ایران، *روزنامه کار و کارگر* 1381/4/6

در هر دوره اعتماد سازی معنی و مفهوم خاصی را دارد.

مرحله اول: از قرار داد هلسینکی آغاز می شود که کنفرانس امنیت و همکاری اروپا مفادی را به امضای شرکت کنندگان در این کنفرانس می رساند. در این کنفرانس اقدامات اعتماد سازی، به معنای حذف علل تنش های مربوط میان کشورهای شرکت کننده تعبیر شده است که نتیجه آن بر تقویت صلح و امنیت جهان و همچنین به افزایش ثبات و امنیت در اروپا کمک می کند.^{۲۵}

مرحله دوم: در کنفرانس امنیت و همکاری اروپا در استکهلم صورت گرفت. در این مرحله اعتماد سازی اغلب از نظر نظامی با اهمیت توصیف شده است. در این دوره اقدامات اعتماد سازی برای این که از لحاظ نظامی با اهمیت گردند، می بایست از طریق اتخاذ تدابیری از محدودیت و عدم دخالت نظامی که بر شرایط نظامی تاثیر گذار بود، با مقررارتی برای تبادل اطلاعات در نظر گرفته شود. این تدابیر به نحوی طرح ریزی می گردید که انتخاب اقدام نظامی غافلگیر کننده کاهش یابد. از این رو اعتماد تا حدی حاصل می گردید که تهدید حمله غافلگیر کننده کاهش می یافت.^{۲۶}

تا اینجا بیشتر نگرانی کشورها در زمینه نظامی بود و تلاش آنها هم در همین جهت بوده، که خطرات نظامی را کاهش دهند. لذا اعتماد سازی آنها هم در جهت کاهش آسیب های نظامی و اطمینان خاطر از عدم وجود تهدید نظامی بوده است، بدنبال آن بوده اند که مورد تجاوز و حمله نظامی واقع شوند. اما از این مرحله به بعد - یعنی در مرحله سوم اعتماد سازی - مسائل دیگری در زمینه اعتماد سازی مطرح می گردد.

مرحله سوم: در این مرحله روابط شرق و غرب بهتر شده و نسبت به دهه های پیشین روابط به مراتب آرام تر و با تفاهم بیشتر را در روابط بین المللی شاهد هستیم. مرحله سوم که اعتماد سازی به معنای امروزی است به مجموعه اقدامات عملی اطلاق می شود که به جهت ایجاد فضای همکاری کاربرد پیدا می کند، و منظور آن ایجاد یک نوع حس همکاری بین طرفین متخاصم و یا بین کشورهای رقیب است. با درک این مطلب که همکاری امکان پذیرتر و بهتر از رویارویی است. این تدابیر همچنین باعث این درک متقابل می شود که منافع ملی را می توان از طریق همکاری ارتقاء بخشید و نه از طریق رویارویی. اگر گامهای مناسبی توسط طرفین برداشته شود، می تواند از هر نوع برخورد خصوصاً

- طاهره، ابراهیمی فر، همان ص 90 25

- همان 26

برخوردهای ناخواسته و تصادفی ممانعت به عمل آورد.^{۲۷}

3- ماهیت و خصوصیات اعتماد سازی

- با توجه به تعریف و تارخچه اعتماد سازی، اقدامات اعتماد سازی خصوصیات زیر را دارا می باشد.
- الف- اقدامات اعتماد سازی، ابزار مهمی جهت بهبود جو سیاسی و تسهیل بیشتر برای دسترسی به توافقات دور از دسترس، در امنیت و همکاری های بین المللی محسوب می شود.
- ب- اقدامات اعتماد سازی شامل آن دسته از اقداماتی می گردند که به طور مستقیم مذاکره شود و کلیه گروه های شرکت کننده در این روند، در مورد آن توافق داشته باشند.
- اعمال یک جانبه و یک طرفه و لوی اینک با هدف تشویق طرف مقابل به دادن یک پاسخ باشد، اعتماد سازی خوانده نمی شود.
- ج- در این اقدامات به منظور ایجاد و افزایش اعتماد متقابل، وجود حداقل میزان متعارفی از رفتار همکاری میان طرفین مورد نظر می باشد. نکته ها حائز اهمیت در این روند این است که این اقدامات نمی توانند از خارج تحمیل شوند.
- د- این اقدامات، این اطمینان را به کشورها می دهند که کشوری نمی تواند با سوء استفاده، موقعیت های جدی نامساعدی را نسبت به کشور دیگر فراهم کند یا آنرا مورد حمله قرار دهد.
- ه- اعتماد سازی باعث می شود که اختلافات دیگری که بین کشورها وجود دارد منجر به بروز درگیری و رویارویی میان می ان آنها نمی شود.
- و- اقدامات اعتماد سازی، اقداماتی هستند که ادامه دارد دنباله دار هستند و به سمت همکاری بیشتر پیش می روند.
- ز- اقدامات اعتماد سازی فقط برای جلوگیری از تهاجمات غافلگیر کننده نمی باشند بلکه برای افزایش اعتماد میان دولتها، از طریق قواعد گوناگون و متعدد برای اداره کردن جنبه های نظامی امنیت و مسائل مرتبط با آن شکل گرفته اند.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه باقرالعلوم علیه السلام می باشد

ح- در نهایت اینکه اعتماد سازی یک پروژه زمان بر بوده و با اندک مشکلی از بین نمی رود.^{۲۸}

- طاهره، ابراهیمی فر، همان، ص 96- 94